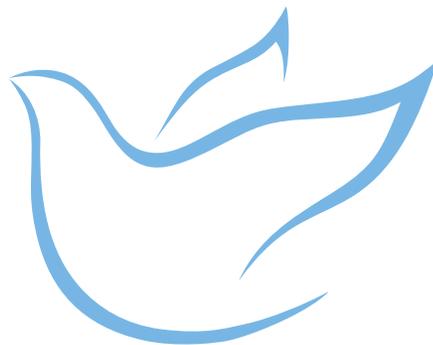

БРОШУРА ЗА МЕХАНИЗМИ ЗА
ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

ЗНАМ ЗОШТО ЗНАМ КАКО

Скопје, декември 2015

 ХЕЛСИНШКИ
КОМИТЕТ ЗА ЧОВЕКОВИ
ПРАВА НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА

ИЗДАВАЧ:

Хелсиншки комитет за човекови права на РМ претставуван од претседател проф. д-р Гордан Калаџиџев

УРЕДНИК:

Уранија Пировска, извршна директорка на Хелсиншки комитет за човекови права на РМ

ЛЕКТУРА:

Дејан Василевски

ГРАФИЧКИ ДИЗАЈН И ПОДГОТОВКА ЗА ПЕЧАТЕЊЕ::

Анета Илиевска и Студио КРУГ

ПЕЧАТИ:

Маринг

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

342.72/.73:340.13(036)

ЗНАМ зошто, знам како : брошура за механизми за заштита на човековите права / [уредник Уранија Пировска]. - Скопје : Хелсиншки комитет за човековите права во Република Македонија, 2016. - 28 стр. ; 26 см

ISBN 978-608-4790-04-4

а) Човекови права и слободи - Правна заштита - Водичи
COBISS.MK-ID 100298762

FOUNDATION ФОНДАЦИЈА
OPEN ИНСТИТУТ
SOCIETY ОТВОРЕНО
INSTITUTE ОПШТЕСТВО
MACEDONIA МАКЕДОНИЈА

„Оваа брошура е овозможена со поддршка од Фондација Отворено Општество - Македонија (ФООМ) во рамките на проектот „Генерален мониторинг за состојбата со човековите права“. Содржината на брошурата е одговорност на Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија и не ги изразува ставовите на ФООМ“.

ВОВЕД

Од исклучителна важност е граѓаните да ги познаваат своите права, за да можат да препознаат кога им е сторена повреда на правата, но и да знаат за начинот на кој можат да ги заштитат. Поради ова, Хелсиншкиот комитет за човекови права, во соработка со Институтот за општествени и хуманистички науки, во 2014 година направи истражување за разбирањето и познавањето на граѓаните за човековите права и механизмите за заштита. Истражувањето покажа дека постои слаба или нецелосна информираност за човековите права и слободи од страна на испитаниците. Речиси 70% од нив имаа погрешни познавања за тоа што претставуваат човековите права. Нецелосна информираност особено беше забележена во поглед на формите на дискриминација, говорот на омраза и надлежностите на полицијата. Сето ова укажа на потребата за дополнителна едукација, информирање и подигнување на свеста на граѓаните за различните аспекти на практикување на човековите права во општествените процеси и институциите на државата. Исто така, кога станува збор за институциите каде што можат да се обратат кога сметаат дека им е сторена повреда на правата, истражувањето покажа дека постои недоволна информираност. Помалку од третина од испитаниците знаат дека можат да се обратат кај Народниот правобранител во случај на прекршување на некое човеково право. Помалку од третина од испитаниците ја препознаваат Комисијата за заштита од дискриминација како институција каде што можат да се обратат во случај на дискриминација. Ваквите податоци укажаа на тоа дека е неопходно граѓаните да се информираат и за постојните институции и механизми за заштита на човековите права.

Имајќи ги предвид ваквите податоци произлезени од истражувањето, се наметна потребата за изготвување брошура за поопсежно информирање на граѓаните за нивните права и механизмите за заштита.

Темите што се обработени во брошурата ги рефлектираат потребите за едукација и информирање на граѓаните врз основа на податоците од истражувањето, но и врз основа на секојдневната работа на Хелсиншкиот комитет со граѓаните. Целта на оваа брошура е граѓаните да станат свесни дека тие се раѓаат со права што треба непречено да ги уживаат и во случај на нивно прекршување да знаат каде и како да ги заштитат. Брошурата дава општи информации за одредени права и области, што треба да ги поттикнат граѓаните подетално да се информираат за начините на кои можат да ги заштитат.

1. ЧОВЕКОВИ ПРАВА И СЛОБОДИ

КОНЦЕПТ И ОПШТИ УКАЖУВАЊА

„Признавањето на вроденото достоинство и еднаквите и неотуѓиви права на сите членови на човековото семејство е темел на слободата, правдата и мирот во светот“ – Универзална декларација за правата на човекот.

Традицијата на почитување на човековите права и слободи е востановена како резултат на конципирањето на одредени политички и правни акти, врз основа на кои почнува нивното формално опфаќање и развивање. Од тие правни и политички акти, историски најзначајни се: Magna Carta Libertatum (1215), Петицијата за правата (1628), Habeas Corpus Act (1679), Картата за правата (1689), Декларацијата за правата на човекот (1789), Декларацијата за независност на американските колонии (1776), Bill of rights (1791).

Концептот на човековите права добива значење особено по периодот на Втората светска војна, имајќи ја предвид изразената политичка волја и меѓународна согласност за потребата од гаранции и заштита на човековите права, односно развивање политики и правни механизми во политичките системи на државите. Притоа, се препознава и потребата од развивање на меѓународни инстанции што ќе имаат набљудувачка и корективна улога наспроти државите.

Тргувајќи од ова, во 1945 година се формира меѓународната организација Обединети нации, што денес брои 193 земји-членки од целиот свет. Основен документ врз кој се темели оваа организација е Повелбата на Обединетите нации, што ги одредува и главните цели на Обединетите нации – одржување на мирот и меѓународната безбедност и почитувањето на човековите права. Најзначајни меѓународни документи за гаранција и заштита на човековите права и слободи донесени од страна на Обединетите нации се Универзалната декларација на ООН, донесена на десетти декември 1948 година, кога се одбележува Меѓународниот ден на човековите права, потоа Меѓународниот пакт за граѓанските и политичките права и слободи и Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, донесени во 1966 година.

На европско ниво најстара меѓународна организација е Советот на Европа, формирана во 1949 година како регионална меѓувладина организација, чијашто цел е почитување на принципот на владеење на правото и гарантирање на демократијата и фундаменталните слободи и права од страна на земјите-членки. Основен документ со кој се гарантираат овие принципи е Европската конвенција за заштита на човековите права (во продолжение на оваа брошура Конвенцијата) донесена во 1950 година, врз основа на која се воспостави и Европскиот суд за човекови права.

Особено значајна регионална организација што дејствува во областа на безбедноста, вклучувајќи контрола на оружјето, доверба и сигурност, човекови права, права на национални малцинства, демократизација, полициски стратегии, борба против тероризмот и економски и еколошки активности е ОБСЕ – Организацијата за безбедност и соработка во Европа. Основен

документ врз кој се темели работата и принципите за кои се заложува ОБСЕ е Хелсиншкиот финален акт, потпишан на први август 1975 година, што утврдува фундаментални принципи со кои се регулира однесувањето на државите кон своите граѓани, но и кон другите држави.

Во делот на безбедноста особено значајно е формирањето на Северноатланската алијанса – НАТО, основана во 1949 година согласно Северноатланскиот договор. Суштинска цел на НАТО е да ги штити слободата и безбедноста на нејзините земји-членки преку политички и воени средства. Политичката цел е НАТО да ги промовира демократските вредности и да охрабрува консултација и соработка за одбранбени и безбедносни прашања и, на долг рок, да се спречат конфликти. НАТО е посветена на мирно решавање на споровите, но во случаи на неуспех на дипломатските напори за решавање на споровите, тоа има воен капацитет за преземање активности за управување со кризи.

Овие меѓународни документи, со кои се гарантираат човековите права и слободи, истовремено ја одразуваат и политичката волја на државите што стојат зад нивното промовирање и почитување да бидат либерални и демократски.

При генералното поставување на правниот концепт за човековите права и слободи, тие се делат по три основи: 1) областа на која се однесуваат, 2) времето на нивното настанување и правно формулирање, и 3) зависноста од тоа кој е нивниот носител. Според таквата подела и овие три критериуми, постојат: 1) граѓанско-политички права, односно права од прва генерација, 2) социјално-економски права и културни права, односно права од втора генерација, и 3) индивидуални и колективни или т.н. групни права – права од трета генерација.

Граѓанско-политички права или права од прва генерација, како најстари и основи права на човекот, се:

- право на живот;
- слобода од тортура и друг понижувачки третман;
- слобода од ропство и присилна работа;
- право на хуман третман на затворени лица;
- слобода од должнички затвор;
- слобода на движење и избор на живеалиште;
- право на фер судење;
- право на ефикасен правен лек;
- право на неретроактивност на казненото право;
- право да се биде субјект пред правото;
- право на приватност;
- слобода на мисла, совест и вероисповед;
- слобода на мисла и изразување;
- забрана на пропагирање војна и поттикнување национална, расна и верска омраза;
- право на мирно собирање;
- слобода на здружување;

- право на брак и формирање семејство;
- права на детето;
- политички права;
- право на еднаквост пред законот;
- слобода на странците од арбитарно протерување;
- право на еднаквост меѓу половите;
- забрана на дискриминација;
- права на малцинства;
- право на самоопределување на народите (како колективно право, што се разликува од повеќето други граѓанско-политички права затоа што се однесуваат на автономијата на индивидуата и оттука се индивидуални права).

Социјално-економски права и културни права или права од втора генерација се:

- право на еднаквост помеѓу половите;
- право на сопственост;
- право на работа;
- право на правични и поволни услови за работа;
- право на синдикално здружување;
- право на штрајк;
- право на социјална заштита и социјално осигурување;
- право на специјална заштита на семејството, на мајчинството и децата;
- право на дом и место на живеење;
- право на соодветен стандард на живеење и право на заштита од глад;
- право на физичко и ментално здравје;
- право на образование;
- право на учество во културата, на користење на научниот прогрес;
- право на авторски права;
- право на слобода на научно истражување и други креативни активности.

Права од трета генерација или солидарносни права што се дел од т.н. „меко“ право, бидејќи дел од нив се поставени како политички декларативни определби, се следниве права:

- право на економско, политичко, социјално и културно самоопределување;
- право на економски и социјален развој;
- право да се учествува во користење на заедничкото цивилизациско наследство и други информации и развој;
- право на мир;
- право на здрава околина;
- право на хуманитарна помош.

2. МЕХАНИЗМИ ЗА ЗАШТИТА НА УСТАВНО ГАРАНТИРАНИТЕ ПРАВА И СЛОБОДИ

Слободите и правата на граѓанинот можат да бидат ограничени единствено во случаи утврдени со Уставот на РМ, но ваквото ограничување не смее да биде дискриминаторско врз основа на пол, раса, боја на кожа, јазик, вера, национално или социјално потекло, имотна или општествена положба. Ограничувањето на слободите и правата не може да се однесува на правото на живот, забраната за мачење, нечовечко и понижувачко постапување и казнување, на правната одреденост на казнивите дела и казните, како и на слободата на уверувањето, совеста, мислата, јавното изразување на мислата и вероисповедта.

Во случај на повреда на правата гарантирани со Уставот, секој граѓанин може да побара заштита пред судовите и Уставниот суд на РМ во постапка заснована на начелата на приоритетност и итност.

2.1. ПОСТАПКА ЗА ЗАШТИТА НА СЛОБОДИТЕ И ПРАВАТА ПРЕД УСТАВЕН СУД

Секој граѓанин кој смета дека со поединечен акт или дејство му се повредени слободите и правата на човекот и граѓанинот што се однесуваат на слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата, политичкото здружување и дејствување и забраната на дискриминација на граѓаните по основа на пол, раса, верска, национална, социјална и политичка припадност, може да поднесе барање до Уставниот суд за заштита на слободите и правата.

Ваквото барање се поднесува во рок од два месеца од денот на доставувањето на конечен или правосилен поединечен акт, односно од денот на дознавањето за преземање дејство со кое е сторена повредата, но не подоцна од пет години на неговото преземање. Во ова барање треба да бидат образложени причините поради кои се бара заштита, актите или дејствата со кои се повредени, фактите и доказите на кои се заснова барањето.

За заштита на слободите и правата Уставниот суд одлучува, по правило, врз основа на одржана јавна расправа, на која задолжително се повикуваат учесниците во постапката и Народниот правобранител, а по потреба можат да се повикаат и други лица, органи или организации.

Од досегашната практика на Уставниот суд при одлучување по барања за заштита на правата и слободите на граѓаните има единствено една позитивна одлука врз основа на која е поништен поединечен управен акт, поради што овој механизам не се смета за доволно ефикасно средство за заштита на слободите и правата на граѓаните.

2.2 СУДСКА ЗАШТИТА НА СЛОБОДИТЕ И ПРАВАТА

Уставот на РМ гарантира судска заштита во случаите кога се повредени уставно и законски гарантираните права и слободи. Судска заштита може да се бара пред кривичните, граѓанските и управните судови, зависно од правото што е повредено и законски утврдениот начин на заштита. Во одредени случаи се појавуваат повеќе можности за заштита (плурализам на правните лекови), поради што граѓанинот може да го избере начинот на заштита на правата што смета дека е најефикасен.

- КРИВИЧНО-ПРАВНА ЗАШТИТА

Во Кривичниот законик во петнаесеттата глава се опфатени следниве кривични дела против слободите и правата на човекот и граѓанинот:

Повреда на рамноправноста на граѓаните (член 137); Потреба на правото на употреба на јазикот и писмото (член 138); Присилба (член 139); Противправно лишување од слобода (член 140); Грабнување (член 141); Мачење и друго сурово нечовечко или понижувачко постапување и казнување (член 142); Малтретирање во вршење на службата (член 143); Загрозување на сигурноста (член 144); Нарушување на неповредливоста на домот (член 145); Противзаконско вршење претрес (член 146); Повреда на тајноста на писмата и други пратки (член 147); Неовластено објавување на лични записи (член 148); Злоупотреба на лични податоци (член 149); Спречување пристап кон јавен информатички систем (член 149-а); Неовластено откривање тајна (член 150); Неовластено прислушкување и тонско снимање (член 151); Неовластено снимање (член 152); Повреда на правото на поднесување на правно средство (член 153); Спречување на печатење и растурање печатени материјали (член 154); Спречување или смеќавање јавен собир (член 155); Повреда на правото на штрајк (член 156); Повреда на авторско право и сродни права (член 157); Повреда на правото на дистрибуторот на технички посебно заштитен сателитски сигнал (член 157-а); Пиратерија на аудиовизуелно дело (член 157-б); Пиратерија на фонограм (член 157-в).

Во случај на повреда на некое од заштитените права и исполнување на битијата на наведените кривични дела, граѓанинот може да пријави до надлежниот јавен обвинител или, пак, да поднесе приватна кривична тужба до надлежниот суд, кога тоа е предвидено во Кривичниот законик.

- ГРАЃАНСКО-ПРАВНА ЗАШТИТА

ЗАКОН ЗА ПАРНИЧНА ПОСТАПКА

Во случаите кога се повредени основните права и обврски на човекот и граѓанинот и кога треба да се одлучува за личните и семејните односи, особено за работните, трговските, имотните и другите граѓанско-правни спорови, се применува Законот за парнична постапка, освен ако со закон за некои од тие спорови не е определено судот да решава според правилата на некоја друга постапка.

Парничната постапка се поведува со тужба, што треба да содржи определено барање во поглед на главната работа и на споредните барања, факти врз кои тужителот го заснова барањето, докази со кои се утврдуваат овие факти, како и други податоци што мора да ги има секој поднесок што се поднесува до судот, што се детално опишани во член 98 од Законот за парнична постапка. Граѓаните можат да поднесат и **утврдителна тужба** во која може да се бара судот само да го утврди постоењето, односно непостоењето на некое право или правен однос или вистинитост, односно невивистинитост на некоја исправа. Во случај кога се поднесува утврдителна тужба, без притоа да се бара надоместок на штета, тужителот не мора да поднесува вештачење за причинетата штета, што го прави полесен пристапот до правда.

Во Законот за парничната постапка е предвидено и **ослободување од плаќање на трошоците на постапката**, што може да опфати ослободување од плаќање такси и ослободување од полагање аванс за трошоците на сведоците, вештаците, за увид и за судските огласи. За

ослободување од плаќање на трошоците на постапката странката треба да поднесе предлог до првостепениот суд во кој треба да поднесе уверение од надлежниот орган на државната управа за својата имотна состојба. Во уверението за имотната состојба мора да се назначи износот на данокот што го плаќа домаќинството и одделни членови на домаќинството, како и други извори на нивните приходи и воопшто имотната состојба на странката на која ѝ се издава уверението. Одлуката за ослободување од плаќање на трошоците на постапката ја донесува првостепениот суд по предлог на странката. Целата постапка за ослободување од судски трошоци е објаснета во Законот за парнична постапка од член 163 до член 169.

ЗАКОН ЗА ВОНПАРНИЧНАТА ПОСТАПКА

Со овој закон се утврдуваат правилата на постапката според кои судовите постапуваат и одлучуваат за личните, семејните, имотните и другите правни состојби и односи определени со овој или со друг закон. За разлика од парничната постапка, оваа постапка се поведува со предлог од овластено лице и од орган определен со овој или со друг закон. Вонпарнична постапка судот поведува по службена должност во случаите кога тоа е определено со овој или со друг закон. Со Законот за вонпарнична постапка се уредени следниве постапки што се од особено значење за заштитата на човековите права и слободи: 1. Одземање на деловна способност и враќање на деловна способност; 2. Задржување во јавна здравствена за лекување на душевни болести; 3. Прогласување на исчезнато лице за умрено и докажување смрт; 4. Давање дозвола за склучување брак; 5. Одземање на вршење на родителските права, определување родителите да имаат положба на старател и враќање на родителските права; 6. Продолжување на родителските права и должностите по полнолетството.

- УПРАВНА ПОСТАПКА

За остварувањето на правата на граѓаните, особено во делот на социјалната заштита и здравственото и пензиското осигурување, од особено значење е почитувањето на одредбите од Законот за општата управна постапка, поради тоа што постапувањето на државните институции е уредено во овој закон. Доколку граѓаните се незадоволни од постапувањето на државните органи, можат да поведат управен спор, согласно одредбите од Законот за управните спорови.

ЗАКОН ЗА УПРАВНАТА ПОСТАПКА

Според овој закон се должни да постапуваат министерствата, другите органи на државната управа, организации утврдени со закон и други државни органи, кога во управните работи, непосредно применувајќи ги прописите решаваат за правата, обврските или правните интереси на физички лица, правни лица или на други странки.

РОК ЗА ДОНЕСУВАЊЕ РЕШЕНИЕ ОД ПРВОСТЕПЕН ОРГАН

Кога постапката се поведува по индивидуално барање за кое не е потребно да се спроведува посебна испитна постапка, ниту постојат други причини поради кои не може да се донесе решение без одлагање, надлежниот орган е должен да донесе решение и да и го достави на странката најдоцна **во рок од 15 дена**, сметајќи од денот на предавањето на уредното барање.

Во другите случаи кога постапката се поведува по повод барање на странката надлежниот орган е должен да донесе решение и да го достави до странката најдоцна **во рок од 30 дена**.

Ако надлежниот орган против чиешто решение е допуштена жалба не го донесе решението и не го достави до странката во пропишаниот рок, странката има право на жалба како да е одбиено нејзиното барање.

РОК ЗА ДОНЕСУВАЊЕ РЕШЕНИЕ ОД ВТОРОСТЕПЕН ОРГАН

Решение по жалбата мора да се донесе и да ѝ се достави на странката штом е тоа можно, а најдоцна во рок од два месеца, сметајќи од денот на предавањето на жалбата.

ЗАКОН ЗА УПРАВНИТЕ СПОРОВИ

Право да поведе управен спор има физичко или правно лице, ако смета дека со управниот акт (решение од државен орган) му е повредено некое право или непосреден интерес заснован врз закон.

Управните спорови во Република Македонија ги решаваат:

- Управниот суд, како првостепен суд;
- Вишиот управен суд како второстепен суд; и
- Врховниот суд на Република Македонија, кој одлучува по вонредни правни средства во случаите кога тоа е уредено со овој закон.

Управен спор се поведува со поднесување тужба до Управен суд во рок од 30 дена од денот на доставувањето на управниот акт до странката. Управен суд може да се води против конечен управен акт донесен во втор степен (конечен управен акт). Управен спор може да се поведе и против првостепен управен акт, кога не е предвидена правна заштита во управна постапка во втор степен. Управен спор може да се поведе и кога надлежниот орган по барањето, односно по жалбата на странката не донел соодветен управен акт, под условите предвидени со овој закон (член 8). Со пресуда судот ја уважува тужбата како основана или ја одбива како неоснована. Ако тужбата се уважува судот го поништува оспорениот управен акт. Против одлуките на Управниот суд странките можат да изјават жалба во рок од 15 дена од денот на доставувањето на одлуката преку Управниот суд до Вишиот управен суд.

Во Законот за управните спорови е предвидена можност за поднесување на барање за заштита на слободите и правата гарантирани со Уставот, ако таква слобода и такво право е повредено со конечен поединечен акт, а не е обезбедена друга судска заштита, тогаш одлучува судот надлежен за управните спорови. Целата постапка за заштита на слободите и правата е уредена од член 55 до член 65 од истиот закон.

2.3 ЕВРОПСКИ СУД ЗА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

Европскиот суд за човекови права е меѓународен суд со седиште во Стразбур. Судот е составен од број на судии што е еднаков на бројот на држави-членки на Советот на Европа, што ја имаат ратификувано Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи – во моментот четириесет и седум. Судиите се целосно независни од својата земја на потекло и не ги застапуваат ниту апликантите ниту државите.

ПОДНЕСУВАЊЕ АПЛИКАЦИЈА ДО СУДОТ

Апликација до судот може да биде поднесена од страна на поединец, група поединци, правно лице или здружение на граѓани кои имаат приговор за повреда на нивните права заштитени со Европската конвенција за човекови права. Апликациите можат да се поднесат против една или повеќе држави што ја имаат ратификувано Конвенцијата.

Апликацијата треба да биде поднесена најдоцна во рок од шест месеци од приемот на конечната одлука на домашно ниво, односно откако сте ги исцрпеле сите домашни правни средства. Ова значи дека сте ги испочитувале правилата на постапката на домашно ниво, како и пропишаните рокови. Апликацијата треба да биде испратена во официјалната форма, достапна на сите јазици што се користат од страна на земјите-членки на Советот на Европа на следниов линк: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/ol&c=>.

На почетокот на постапката помош од адвокат не е неопходна, доволно е доколку до судот се испрати правилно пополнета апликација со сите потребни документи. Сепак, регистрирањето на апликацијата од страна на судот не претставува гаранција дека таа ќе биде допуштена. За Вашата апликација да биде прифатена пожелно е претходно да го прочитате упатството за поднесување апликација, што е достапно на сите јазици што се користат од земјите-членки на Советот на Европа¹.

Судот ќе постапува по жалбените наводи, доколку тие се однесуваат на дејства што се во надлежност на државен орган (законодавно тело, управен орган, суд итн.). Жалбените наводи треба да се засноваат на цврсти докази и тие мораат да бидат образложени така што јасно ќе го изнесете вашиот случај и ќе го поткрепите со документи, одлуки, медицински извештаи, изјави на сведоци и други документи.

Апликацијата треба да биде испратена на следната адреса:

The Registrar European Court of Human Rights
Council of Europe
67075 STRASBOURG CEDEX
FRANCE

Доколку апликацијата биде прифатена и Судот испрати известување до Владата за нејзино запознавање со случајот, неопходно е ангажирање адвокат до крајот на постапката.

Во случај кога апликацијата е прифатена, Судот може да утврди повреда на правата на жалителот/апликантот и да определи одреден паричен износ како правичен надоместок. Судот може и да ја прифати поднесената апликација, но да донесе негативна пресуда, односно да не утврди повреда на правата. Жалба против негативните пресуди на Судот е дозволена во рок од три месеци, но само во исклучителни случаи и таа се доставува до Големиот судски совет.

¹ На македонски јазик е достапно на следниов линк: http://www.echr.coe.int/Documents/Application_Notes_MKD.pdf.

3. НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ (ОМБУДСМАН)

Народниот правобранител е институција што треба да ги штити уставните и законските права на граѓаните кога им се повредени од страна на државните и јавните институции и организации што имаат јавни овластувања.

ПОСТАПКА ЗА ЗАШТИТА НА ПРАВАТА

Постапката за заштита на уставните и законските права на граѓаните пред Народниот правобранител се покренува со поднесување претставка што **се поднесува писмено или усно на записник и таа нема конкретна пропишана форма**. Кога претставката се поднесува во писмена форма, треба да биде потпишана и да содржи лични податоци за подносителот и да ги содржи околностите, фактите и доказите врз кои се темели претставката. Во претставката треба да бидат наведени органот, организацијата, установата или лицето на кое се однесува претставката, како и да се наведе дали подносителот веќе вложил правни средства и кои правни средства ги вложил.

Постапувајќи по претставката, НП може да не покрене постапка; да покрене постапка; или да ја запре или да ја прекине постапката. Кога Народниот правобранител ќе констатира дека се повредени уставните и законските права на подносителот на претставката или, пак, се направени други неправилности, може:

- да даде препораки, предлози, мислења и укажувања за начинот на отстранување на констатираните повреди;
- да предложи повторно да се спроведе определена постапка согласно со законот;
- да покрене иницијатива за поведување на дисциплинска постапка против службено, односно одговорно лице; и
- да поднесе барање до надлежниот јавен обвинител за покренување постапка заради утврдување на кривична одговорност.

Органите на државната управа се должни да го известат Народниот правобранител за преземените мерки за спроведување на неговите барања, предлози, мислења, препораки или укажувања, во рокот што ќе го определи тој, а најдоцна во рок од 30 дена од денот на приемот на барањето доставено од Народниот правобранител.

4. БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ

Бесплатната правна помош е уредена со Законот за бесплатна правна помош во кој детално се објаснети условите и начинот на одобрување на бесплатната правна помош.

ВИДОВИ БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ

Бесплатната правна помош може да биде остварена како претходна правна помош и правна помош во судски и управни постапки. Претходната правна помош се остварува како општа правна информација, иницијален правен совет и правна помош во комплетирањето на барањето за правна помош. Претходната правна помош се обезбедува од страна овластени здруженија на граѓани и подрачните одделенија на Министерството за правда. Овластени здруженија на граѓани се: Здружение за граѓанско општество 8-ми Септември, Национален ромски центар, Македонско здружение на млади правници, Младински културен центар – Битола, ЕХО – Штип и „Избор“ – Струмица.

Правната помош во судски и управни постапки ги вклучува сите дејства што се однесуваат на поведување на постапките, застапување во текот на постапките и постапките по редовните и вонредните правни лекови. Правна помош во судските и управните постапки обезбедуваат адвокатите запишани во регистарот на даватели на правна помош.

ОСТВАРУВАЊЕ НА ПРАВОТО НА БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ

Правото на бесплатна правна помош се остварува преку поднесување барање за бесплатна правна помош и **изјава** во која барателот дава овластување да му се изврши проверка на неговата имотна состојба до надлежното подрачно одделение на Министерството за правда, лично или преку пошта. Барањето за бесплатна правна помош се поднесува на посебен образец во кој се пополнуваат бараните податоци, а на лицето ќе му биде дадено од овластените здруженија на граѓани или подрачните одделенија на Министерството за правда.

Право на бесплатна правна помош се одобрува на лицата кои ги исполнуваат условите поврзани со: правниот статус што го имаат, вкупниот месечен приход што го остваруваат и вкупниот имот што го поседуваат. Со право на бесплатна правна помош можат да се стекнат лицата кои се корисници на:

1. Социјална помош;
2. Корисници на правото на инвалидски додаток што не остваруваат други приходи по основа на заработка или на приходи од недвижности;
3. Корисници на најниска пензија кои живеат во семејна заедница со две или повеќе лица издржувани од него; и
4. Семејства или самохран родител со едно или повеќе малолетни деца.

Со право на бесплатна правна помош може да се стекне и лице чиешто приходи по сите основи и приходите на членовите на нивните домаќинства **не го надминуваат износот од 50% од просечната месечна плата исплатена** во Република Македонија за претходниот месец во времето на поднесување на барањето за бесплатна правна помош.

Вкупниот приход по сите основи на лицето-барател на бесплатна правна помош и членовите на неговото домаќинство не смее да надминува 10.516,00 денари.

Дополнително, на барателот нема да му се одобри бесплатна правна помош доколку тој или член на негово семејство со кој живее во исто домаќинство има имот што достигнува или надминува пет просечни месечни бруто-плати исплатени во Република Македонија во претходниот месец.

Вкалкулирано вкупната вредност на имотот на барателот и неговото домаќинство не може да биде поголема од 154.375,00 денари (приближно 2.500 евра).

ПРАВНИ ПРАШАЊА ЗА КОИ МОЖЕ ДА СЕ ОДОБРИ БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ

Бесплатната правна помош може да се одобри за:

1. Правата од социјалното, здравственото и пензиското осигурување;
2. Работните односи;
3. Заштита на жртвите од семејно насилство;
4. Заштита на деца и малолетници;
5. Заштита на жртви на казниви дела;
6. Имотно-правни прашања;
7. Заштита на жртви на трговија со луѓе;
8. Признавање на правото на азил.

ПРАВО НА СУДЕЊЕ ВО РАЗУМЕН РОК

Еден од основните принципи на процесното право, што треба да обезбеди ефикасна и навремена заштита на правата е принципот/правото на судење во разумен рок. Тргувајќи од важноста на овој принцип, домашниот систем обезбедува посебна заштита во случај на негово непочитување. Според Законот за судовите, Врховниот суд на Република Македонија е надлежен да одлучува по поднесени барања за заштита на правото на судење во разумен рок.

ПОДНЕСУВАЊЕ НА БАРАЊЕ ЗА ЗАШТИТА НА ПРАВОТО НА СУДЕЊЕ ВО РАЗУМЕН РОК

Странката која смета дека во текот на постапката и било повредено правото на судење во разумен рок може да поднесе барање до Врховниот суд за заштита на ова право во текот на постапувањата пред домашните судови, а најдоцна шест месеци сметано од денот на правосилноста на одлуката.

Барањето треба да содржи:

- податоци за подносителот на барањето и правниот застапник (доколку има);
- податоци за предметот и постапката за која странката смета дека ја сторила повредата на правото за судење во разумен рок;
- образложение на причините за наводно сторената повреда на правото за судење во разумен рок;
- изјава за побарување на правичен надоместок; и
- потпис на подносителот на барањето.

За поднесување на вакво барање не се плаќа судска такса, што овозможува лесен пристап до механизмите за заштита на ова право.

ПОСТАПКА ПО ПОДНЕСЕНО БАРАЊЕ

Врховниот суд на РМ постапува по допуштено барање во рок од шест месеци од неговото поднесување и одлучува дали понискиот суд го повредил правото за судење во разумен рок. Доколку Врховниот суд утврди повреда на правото за судење во разумен рок, донесува решение со кое ќе определи рок во којшто судот, пред кого постапката е во тек, мора да одлучи за правото, обврската или кривичната одговорност на подносителот на барањето и ќе досуди правичен надоместок за подносителот на барањето заради повреда на неговото право за судење во разумен рок. Правичниот надоместок паѓа на товар на Судскиот буџет и се исплатува во рок од три месеца од денот на правосилноста на решението на Врховниот суд.

Доколку странката која го поднела барањето не е задоволна од одлуката или износот на правичниот надоместок, може во рок од осум дена да поднесе жалба повторно до Врховниот суд, кој одлучува за одлуката во различен судски совет од оној што го донел првичното решение.

5. ПОЛИЦИСКИ ПОСТАПУВАЊА И МЕХАНИЗМИ ЗА ЗАШТИТА

Полицијата е делот од Министерството за внатрешни работи во кој се вршат полициски работи преку полициски службеници.

Полициски службеник (ПС) е овластено службено лице, униформиран или неуниформиран припадник на полицијата со полициски овластувања, кој ги врши полициските работи.

Полициски работи се дејства на полициските службеници кои, меѓу другото, треба да се однесуваат и на заштита на животот, личната сигурност и имотот на граѓаните; заштита на слободите и правата на човекот и граѓанинот гарантирани со Уставот на Република Македонија, законите и ратификуваните меѓународни договори; спречување на вршење кривични дела и прекршоци, одржување на јавниот ред и мир и други работи утврдени со закон.

При преземање на дејствата во рамките на полициските овластувања можат да се употребат и средства за присилба, единствено ако целта на постапувањето на полицијата не може да биде остварена на друг начин. **Забранета е примена на средства за присилба заради изнудување признание или изјава.** Полицискиот службеник секогаш мора да употреби средство на присилба со кое со најмалку штетни последици ќе ја оствари целта.

ПРОВЕРКА И УТВРДУВАЊЕ НА ИДЕНТИТЕТОТ НА ЛИЦА И ПРЕДМЕТИ (ЛЕГИТИМИРАЊЕ)

Полицискиот службеник **во униформа** при примена на полициските овластувања **е должен** да се легитимира. Кога полицискиот службеник ги применува полициските овластувања во **цивилна облека е должен најнапред** да се легитимира. По исклучок, полицискиот службеник **нема да се легитимира** ако реалните околности за примена на полициските овластувања укажуваат дека би можело да се **загрози постигнувањето на нивната цел**. Полицискиот службеник својот статус ќе

го најави со зборовите „полиција“. Кога ќе престанат околностите поради кои не се легитимирал, полицискиот службеник е должен да се легитимира. Доколку полициските службеници во цивилна облека **не се легитимираат** и доколку **не го најават својот статус**, тоа значи дека и понатамошното овластување е спроведено **неправилно** и може да претставува основа за **покренување постапка** пред Секторот за внатрешна контрола или Народниот правобранител. Ова посебно се однесува на овластувањата што содржат или се придружени со **примена на сила**.

Полицискиот службеник е должен да го запознае лицето за **причините** за проверка на неговиот идентитет. Проверка на идентитетот на лице се врши со увид во неговата **лична карта или друга јавна исправа** со негова фотографија. Ако лицето одбива или не е во можност да даде податоци за себе или да го докаже идентитетот, може да биде **задржано** за време потребно за утврдување на идентитетот, **но не подолго од три часа**.

Ако идентитетот не може да се провери, тогаш се **утврдува** со користење методи и средства на криминалистичка тактика, со криминалистичко-технички работи и вештачења, со медицински или други соодветни вештачења.

ПРЕГЛЕД И ПРЕТРЕС

Преглед и претрес на лице може да изврши само лице од ист пол, освен во исклучителни случаи кога е неопходен итен преглед на лице, заради одземање оружје или предмет подобен за напад или самоповредување. Претрес што бара соблекување може да изврши само лице од ист пол.

Под **преглед** на лица, превозни средства и багаж се подразбира **надворешни** (визуелни) проверки на облеката и други предмети, превозното средство и багажот, но не и дејства со кои нешто што не е видливо се прави видливо со отворање, отпакување или слично.

Полицискиот службеник може да изврши преглед на лице, превозно средство и багаж на место што не е видливо, доколку лицето на барање на полицискиот службеник **доброволно** го отвори, отпакува или слично, местото што не е видливо. Доколку лицето одбие да го стори тоа, тогаш прегледот треба да **заврши**. Доколку полициските службеници продолжат со претрес, тогаш причините за тоа треба да ги наведат во **записникот** за спроведениот претрес. Во записникот, лицето може да побара прегледот и неговото одбивање да отвори, отпакува или слично да влезе како **забелешка**. Понатаму, записникот може да послужи како основа за **покренување постапка** пред Секторот за внатрешна контрола или Народниот правобранител, а во некои случаи и пред Јавниот обвинител.

Под **претрес** на лица, превозни средства и багаж се подразбира **непосредни, физички проверки** на облеката, обувките, површината на телото, подвижните предмети што лицето ги носи или се во негово владение, просторот во кој е затечено лицето во време на преземањето на претресувањето и средството за превоз што се користи во време на претресувањето, вклучувајќи и дејства со кои нешто што не е видливо се прави видливо со отворање, отпакување или слично.

Претресот на дом и пребарувањето на компјутер (вклучително и мобилен телефон) го наредува судот со писмена и образложена наредба по барање на јавниот обвинител. За претрес на интимните делови на телото или телесните отвори е неопходно изречно одобрение на судот. Интимните претреси ги врши медицинско лице. Доколку полициските службеници спроведат ваков претрес **без потребната наредба** или одобрение, тогаш станува збор за **незаконски спроведен претрес** и претставува основа за **покренување постапка** пред Секторот за внатрешна контрола или Народниот правобранител, а во некои случаи и пред Јавниот обвинител.

ОГРАНИЧУВАЊЕ НА СЛОБОДАТА НА ДВИЖЕЊЕ

Полицијата располага со повеќе овластувања со кои може да ја ограничи слободата на движење на граѓаните. Сепак, најкритични од аспект на човековите права се **повикувањето** (заради собирање на потребни известувања неопходни за извршување на полициските работи), **лишувањето од слобода** (лице кое се бара по распис или лице затечено во извршување или непосредно по извршување на кривично дело што се гони по службена должност), **приведувањето** (врз основа на писмена наредба издадена од надлежен суд или распишана потерница; без наредба за прекршок) и **задржувањето лица** (при основи на сомневање за сторено кривично дело или прекршок; ако лицето е под дејство на алкохол или психотропни супстанции; на место на настан; за утврдување идентитет).

Секое лице врз кое се применети овие овластувања располага со одредени, неотуѓиви права во полициската постапка. При примената на полициските овластувања повикување, лишување од слобода приведување и задржување, полицискиот службеник мора веднаш:

- да го извести лицето на **јазик што го разбира**, за **причините** за повикувањето, лишување од слобода приведувањето или задржувањето;
- на јасен начин да го поучи за:
 - правото да **молчи**;
 - правото да се советува со **бранител**;
 - правото на **бранител** за време на полициската постапка;
 - правото на **лекарска помош**, ако тоа го бара лицето;
 - правото да се **извести** член на неговото семејство или нему блиско лице.

Доколку условите на повикување, лишување од слобода, приведување или задржување не се исполнети или доколку не се почитуваат правата на лицето, постои основа за **покренување постапка** пред Секторот за внатрешна контрола или Народниот правобранител, а во некои случаи и пред Јавниот обвинител.

ЗАШТИТНИ МЕХАНИЗМИ

При незаконска, неоснована и прекумерна примена на овластувања (вклучително и примена на сила) од страна на ПС, секое лице може:

1. Да поднесе кривична пријава до надлежен Јавен обвинител (доколку станува збор за кривично дело);
2. Писмено да пријави во полициска станица;
3. Усно да пријави во полициска станица или кај полициски службеник;
4. Да поднесе претставка до Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди (СВКПС) на МВР;
5. Да поднесе претставка кај Народниот правобранител;
6. Да се обрати до НВО, што обезбедува правна помош.

Претставката до СВКПС може да биде и анонимна. Доколку содржи наводи за сторено кривично дело, подносителот задолжително се повикува на разговор. Доколку претставката не е анонимна, таа треба да содржи:

1. Податоци за подносителот и контакт (доколку не е анонимна);
2. Податоци за ПС против кој се поднесува (име и презиме, број на значка, организациска единица, опис, место и време на настанот);
3. Опис на настанот – треба да се наведат местото и времето на настанот и сите околности што се од значење – не само при пречекорувањето на овластувањата туку и оние што претходе (претходни закани, расправи, прашања, начин на однесување на ПС).

6. ЈАВНИ СОБИРИ

Правото на јавен собир, што често се поврзува и со слободата на здружување, се однесува на индивидуалното право или можноста на секое лице да се здружи со други лица и заеднички да изразат, промовираат, критикуваат или бранат некоја идеја. Во практиката, разликувањето помеѓу правото на јавен собир и слободата на здружување е врз основа на контекстот на заедничко дејствување. Правото на јавен собир најчесто се поврзува со правото на протест и јавно искажување револт или поддршка кон одредена идеја или лице, додека слободата на здружување се користи во контекст на остварување на други, најчесто колективни права – синдикално организирање, политичко организирање и сл.

Во Република Македонија, правото на јавен собир е уставно гарантирано човеково право, политичко право и граѓанска слобода. Уставот на РМ предвидува дека граѓаните имаат право мирно да се собираат и да изразуваат јавен протест без претходно пријавување и без посебна дозвола и дека користењето на ова право може да биде ограничено само во услови на воена и вонредна состојба.

Сепак, специфичностите на начинот на практикување на ова право се уредени со Законот за јавните собири. Така, за јавен собир се смета секое собирање на отворен или затворен простор на повеќе од дваесет лица, организирани за мирно јавно изразување на мислење или протест, заради остварување на забавни, културни, верски, хуманитарни, социјални, политички, економски, спортски или слични интереси на граѓаните. Тоа значи дека единствени задолжителни елементи што се предвидени за да може еден собир на граѓани да се смета за јавен собир согласно Законот за јавните собири е бројот на учесниците и начинот на изразувањето на мислење или протест. Учесниците мораат да бидат повеќе од дваесет лица, кои со себе ќе носат јавни исправи за идентификација. Иако законот предвидува дека легитимирање граѓанин/ка може да се направи врз основа на која било јавна исправа со фотографија на носителот и потпис и печат на овластеното лице/орган кој ја издава, сепак препорачливо е учесниците со себе да носат лична карта или пасош.

Во случаите кога собирот е организиран, Законот предвидува и одредени обврски за организаторот. Основна обврска на организаторот на јавниот собир е да го обезбеди одржувањето на редот на јавниот собир и да организира редарска служба. Оваа обврска значи две нешта.

Прво, организаторот е одговорен/а за редот и мирот на настанот и негова/нејзина должност е да спречи секакво нарушување или, доколку не може, тоа навремено да го пријави до надлежните

институции (полицијата). Второ, организаторот е тој/таа кој/а треба да организира редарска служба. Редарската служба не е обезбедување на протестот и работата на редарите не е да решаваат конфликтни ситуации, туку само да се грижат за одржување на вкупниот ред и непречено одвивање на собирот и да бидат механизам за брзо пријавување на сите неправилности до организаторот и/или до надлежните институции (полицијата). Не постои правило за бројот на редарите од кои е сочинета редарската служба, туку тоа е оставено на слободната процена на организаторот. Едноставно, нивниот број треба да биде доволен за да овозможи непречено одвивање на собирот, брзо пријавување на сите неправилности до организаторот и/или до надлежните институции (полицијата).

Понатаму, заради интересите на безбедноста Законот предвидува можност и за пријавување на собирот во Министерството за внатрешни работи. Ова не е обврска на организаторот и тоа е повторно оставено на негова/нејзина процена. Сепак, доколку настанот се пријавува во МВР, тоа треба да биде сторено во подрачната единица (Полициска станица) на Министерството за внатрешни работи на чиешто подрачје се одржува јавниот собир најдоцна 48 часа пред почетокот на одржувањето на јавниот собир. Ова известување треба да ги содржи следниве податоци: целите на одржувањето на јавниот собир; местото и времето на одржувањето; организаторот на јавниот собир; и мерките што организаторот ги презел во врска со непречено организирање и одвивање на јавниот собир и податоците за организирање на редарската служба.

Во законот се предвидени и ограничувања, особено кога е во прашање локацијата каде што може да се одржи јавниот собир. Според Законот, тоа е секое место, освен:

- до здравствени установи, на начин што го оневозможува пристапот на возила на брза помош и го нарушува мирот на болните;
- до детски градинки и училишта додека децата престојуваат во нив; и
- на автопатишта и магистрални патишта, на начин со кој се загрозува патниот сообраќај.

Но, треба да имаме предвид дека овие ограничувања не се апсолутни. Односно, јавниот собир до здравствени установи е забранет, само доколку е на начин што го оневозможува пристапот на возила на брза помош и го нарушува мирот на болните, до детските градинки и училишта само додека децата престојуваат во нив, а на автопатишта и магистрални патишта, јавниот собир не е дозволен само доколку е организиран на начин со кој се загрозува патниот сообраќај.

МЕХАНИЗМИ ЗА ЗАШТИТА

Во Република Македонија, спречувањето или смеќавањето на јавен собир се смета за кривично дело. Кога делото е сторено од страна на службено лице при вршење на службена должност, тогаш е потешок облик на делото за кој е предвидена построга санкција. Доколку организаторот или учесниците на јавниот собир сметаат дека некој го смеќавал или спречил законски дозволениот јавен собир, можат да пријават до Основниот јавен обвинител, надлежен за подрачјето каде што бил организиран јавниот собир. Во пријавата, треба да бидат наведени информации, како и во Известувањето кон МВР, треба да се наведе кривичното дело Спречување или смеќавање на јавен собир, дали воопшто било известно МВР, како и деталите поврзани со попречувањето или спречувањето на јавниот собир (кое лице/лица и со какви дејства).

7. ДИСКРИМИНАЦИЈА

Принципот на еднаквост гарантира дека секое лице е еднакво пред законот и за него еднакво важат правата и слободите втемелени во националното, но и меѓународното право.

Различниот третман кон индивидуата, преку кој таа е омаловажена и деградирана заради нејзините особини и притоа ѝ се ограничени одредени права, се дефинира како дискриминација, а индивидуата како жртва. Оттука, државата треба да обезбеди заштита од нарушување на признаено право на одредено лице поради неговите карактеристики, во сите области на човековите права и слободи, во приватниот и во јавниот живот.

Имајќи го предвид ова, потребно е да се напомене дека постои отворена листа на основи за дискриминација, што Европскиот суд за човекови права ги дефинира како „лични карактеристики според кои лицата или групата на лица се разликуваат од другите“, листа што е различно опфатена од националните законодавства.

Преку Уставот како највисокиот правен и политички акт, а на линија на борбата против дискриминацијата, Република Македонија се заложи дека ќе го почитува принципот на еднаквост на сите граѓани на Република Македонија во остварување на слободите и правата независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување, имотната и општествената положба, како и дека сите граѓани пред Уставот и законите се еднакви (член 9). Следејќи ја таквата правна и политичка заложба, развојот на домашното законодавство проследи динамика низ која забраната за дискриминација почна да се вклучува и во законите со кои се уредуваат различни области, како што се работните односи, здравството, образованието, социјалната заштита.

Во 2010 година беше донесен Законот за спречување и заштита од дискриминација², што се однесува на „сите физички и правни лица во процесот на остварување на правата и слободите гарантирани со Уставот и со законите на Република Македонија, а истовремено, се „забранува секоја директна или индиректна дискриминација, повикување и поттикнување дискриминација и помагање во дискриминаторско постапување врз основа на пол, раса, боја на кожа, род, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, државјанство, социјално потекло, религија или верско уверување, други видови уверувања, образование, политичка припадност, личен или општествен статус, ментална и телесна попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба или која било друга основа што е предвидена со закон или со ратификуван меѓународен договор (во понатамошниот текст: дискриминаторска основа).

Она што може да се посочи како специфична предност на ова законско решение во борбата против дискриминацијата е третманот кон лицата со интелектуална и телесна попреченост, што со член 8 од овој закон имаат и посебна заштита.

МЕХАНИЗМИ ЗА ЗАШТИТА

Според Законот за спречување и заштита од дискриминација се утврдени надлежностите на заштитните механизми – Комисијата за заштита од дискриминација и граѓанските судови.

² „Службен весник на РМ“, бр. 50 од 13.04.2010 година.

КОМИСИЈА ЗА ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА

Комисијата за заштита од дискриминација според Законот за спречување и заштита од дискриминација е самостоен и независен орган и како таква има низа надлежности, како: постапување по поднесени претставки, давање мислење и информации по конкретни претставки, покренување иницијатива за поведување постапка, ја информира јавноста за својата работа во случаите на дискриминација, го следи спроведувањето на законот и дава предлози во врска со други закони што имаат значење во борбата против дискриминацијата.

Накратко, покренувањето постапка пред Комисијата за заштита од дискриминација подразбира дека лицето кое смета оти претрпело дискриминација се обраќа до Комисијата, 1) писмено или усно, 2) поднесувајќи докази и факти од кои може да се утврди актот или дејството на дискриминација, во рок од три месеци од денот кога била сторена повредата или најдоцна една година од дознавањето за актот на дискриминација, додека Комисијата треба да донесе мислење во рок од 90 дена од денот на приемот.

СУДСКА ЗАШТИТА

Доколку лицето кое смета дека претрпело дискриминација и поради тоа му е повредено некое право, може да поднесе и тужба пред граѓански суд, при што постапката е итна. Постапката поведена пред Комисијата за заштита од дискриминација се запира доколку е поведена судска постапка, поради што тужителот треба да ја извести Комисијата за заштита од дискриминација. Во случај да не била поведена постапка пред Комисијата, тоа не го спречува лицето кое смета дека е дискриминирано да поведе судска постапка.

Со тужбата за утврдување дискриминација може да се бара:

1) да се утврди дека тужениот го повредил правото на тужителот на еднаков третман, односно дејството што го презел или го пропуштил може непосредно да доведе до повреда на правата на еднаквост во постапувањето;

2) да се забрани преземање дејства со кои се крши или може да се прекрши правото на тужителот на еднакво постапување, односно да се извршат дејства со кои се отстранува дискриминацијата или нејзините последици;

3) да се надомести материјалната и нематеријалната штета причинета со повреда на правата заштитени со овој закон; и

4) да се објави во медиумите пресудата со која е утврдена повреда на правата на еднакво постапување на трошок на тужениот.

Во тужбата може да се бара и јавно објавување на пресудата што може да биде усвоено доколку судот утврди дека до повреда на правата на еднакво постапување дошло со посредство на медиумите или информацијата за постапување што го крши правото на еднакво постапување била објавена во медиумите, а објавувањето на пресудата е потребно поради целосен надоместок за сторената штета или заштита од нееднакво постапување во идни случаи.

В. ГОВОР НА ОМРАЗА И МЕХАНИЗМИ ЗА ЗАШТИТА

За говорот на омраза не постои конечна и неменлива дефиниција, а сепак постојат одредени дефиниции што придонесуваат кон негово полесно разбирање. Такви се:

1) Дефиницијата содржана во Препораката 97(20) за говор на омраза усвоена од страна на Комитетот на министри во рамките на Советот на Европа (СЕ), каде што терминот „говор на омраза“ е дефиниран како „секоја форма на изразување што шири, иницира, промовира или одобрува расна омраза, ксенофобија, антисемитизам или други форми на омраза базирани на нетолеранција, вклучувајќи ги и нетолеранцијата изразена низ агресивен национализам и етноцентризам, дискриминација и непријателство кон малцинства, мигранти и луѓе со имигрантско потекло“.

2) „Говорот на омраза е вид говор што се употребува за намерно да се навреди индивидуата или, пак, расната, етничката, религиската и друга група. Тој носи порака за инфериорност на членовите на историски потиснувана група и осудува, понижува и е полн со омраза“ (Коен-Алмагор, 2006).

3) „Сите расистички, ксенофобични, хомофобични и поврзани деклинации на идентитетско-напаѓачко изразување би можеле да се подведат под поимот на говор на омраза“ (Мекгонагл, 2001).

Потребата од посебен однос кон говорот на омраза ја наметнува и потребата од јасна дистинкција со клеветата, навредата и дискриминацијата/вознемирувањето. Таквата јасна дистинкција лесно се препознава во правото, така што говорот на омраза најчесто се третира од кривично-правен аспект, додека клеветата, навредата и дискриминацијата најчесто се третираат од граѓанско-правен аспект. Третманот е таков, бидејќи со говорот на омраза се сторува повреда на фундаменталните и неменливите особини на личноста, што се дел од нејзиниот идентитет и се насочени кон нејзиното припаѓање на одредена група, особини што правото настојува да ги заштити, со цел да го заштити интегритетот и достоинството на личноста.

Третирањето на говорот на омраза од кривично-правен аспект посочува на постоењето и потребата од сериозни механизми за спречување и заштита од користење и ширење на говор на омраза. Во рамките на македонското национално законодавство, говорот на омраза е опфатен како кривично дело во Кривичниот законик во повеќе членови:

Расна и друга дискриминација (член 417 став 3)

Тој што шири идеи за супериорност на една раса над друга или пропагира расна омраза или поттикнува на расна дискриминација ќе се казни со затвор од шест месеци до три години.

Ширење на расистички и ксенофобичен материјал по пат на компјутерски систем (член 394-г)

Излагање на подбив на македонскиот народ и припадниците на заедниците (член 179)

Предизвикување омраза, раздор или нетрпеливост врз национална, расна, верска и друга дискриминаторска основа (член 319)

МЕХАНИЗМИ ЗА ЗАШТИТА

Според правната регулатива, постојат повеќе можности за пријавување на говорот на омраза:

1) Во **Министерство за внатрешни работи** или до одделението за електронски криминал при

МВР, ако се однесува на користење и ширење на говорот на омраза на социјалните мрежи; а додека користењето говор на омраза на спортски натпревари можете да го пријавите на полициските службеници присутни на натпреварот или, пак, директно во МВР и да барате преземање мерки согласно Законот за спречување насилство и недостојно однесување на спортските натпревари.

2) Можете да поднесете кривична пријава до **Основното јавно обвинителство**, кое треба да го истражи случајот и да одлучи дали ќе поведе судска постапка против посочениот сторител.

3) При случаите на дискриминаторски, вознемирувачки или понижувачки говор, што има цел или резултат повреда на достоинството на одредено лице или создавање на заканувачка, непријателска, понижувачка или застрашувачка средина, до **Комисијата за заштита од дискриминација** можете да поднесете претставка за заштита од дискриминација/вознемирување.

Понатаму, од аспект на користењето и ширењето на говорот на омраза преку медиуми и други средства за јавно информирање, потребно е да се имаат предвид следните можности:

1) За случаите на говор на омраза на радио и телевизија можете да поднесете претставка до **Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги**.

2) За случаите на говор на омраза во медиумите од страна на новинари кои се членови/членки на Здружението на новинари на Македонија може да се поднесе претставка до **Советот на честа на Здружението на новинари**.

3) За случаите на говор на омраза во објавените содржини во медиумите може да се поднесе жалба до **Совет за етика во медиумите на Македонија**, чијашто работа има цел саморегулација на медиумите преку примена на морални санкции кон оние што не ги почитуваат професионалните стандарди и Кодексот на новинарите.

9. ДЕЛА ОД ОМРАЗА

Кога зборуваме за криминал од омраза, односно за „кривично дело мотивирано од пристрасност“, мислиме на вид, односно тип на кривични дела што се насочени против лица и имот, но чијшто мотив е заснован на пристрасност поради одредена идентитетска карактеристика.

Во Република Македонија, Кривичниот законик предвидува построго санкционирање за основните дела доколку се сторени против лице или група лица или имот, непосредно или посредно, поради нивната припадност на одреден пол, раса, боја на кожа, род, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, државјанство, социјално потекло, религија или верско уверување, други видови уверувања, образование, политичка припадност, личен или општествен статус, ментална или телесна попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба или на која било друга основа предвидена со закон или ратификуван меѓународен договор (член 39, став 5, КЗРМ). Кривичниот законик предвидува и постоење на посебно дело од омраза – Предизвикување омраза, раздор или нетрпеливост врз национална, расна, верска и друга дискриминаторска основа, за кое е предвидено затворска казна од една до пет години, а доколку делото се изврши со злоупотреба на положбата или на овластувањето или ако поради тие дела дошло до безредие и насилства кон луѓе или до имотна штета од големи размери, сторителот ќе се казни со затвор од една до десет години.

Тоа значи дека во секое кривично дело од омраза задолжително постојат два елемента:

1. Кривично дело; и
2. Мотив заснован на пристрасност.

Мотивот кај овие кривични дела е насочен против заштитната карактеристика на жртвата, односно некоја суштинска лична особина или реална или перципирана припадност на група, како што е расата, јазикот, религијата, етничката припадност, националноста, сексуалната ориентација, родовиот идентитет и/или друго заеднички фактор што го одредува идентитетот на индивидуата како припадник на групата. Сторителите на овие дела не мораат да ја мразат (конкретната) жртвата, доволно е мотивот да се заснова на предрасуда. Односно, кај овие дела, сторителите ги таргетираат жртвите не поради тоа кои се, туку што се/какви се/на која група припаѓаат.

Како основна алатка за препознавање на делата од омраза служат **индикаторите за ѝррис-ѝррасносѝ**. Тоа се елементи што постојат во кривичното дело, а укажуваат на пристрасниот мотив на сторителот. **Индикатори за ѝррисѝррасносѝ** можат да бидат:

- Перцепција на сведок/жртва

Дали сведокот или жртвата го перципира инцидентот како мотивиран од пристрасност?

- Коментари, пишани изјави, гестикулации или графити

Дали осомничените коментирале, направиле одредени гестикулации или оставиле пишани изјави или графит поврзани со етничката припадност/верата/јазикот на жртвата?

Дали на местото на инцидентот се оставени цртежи, симболи, обележја или графити?

Доколку целта била имот, дали тоа е имот од социјално, политичко или друго значење за групата на која припаѓа жртвата?

- Разлики во однос на етничко/национално/јазично/верско/културното потекло

Дали осомничениот/ите и жртвата се разликуваат во однос на некоја од овие карактеристики?

Дали постои историја на непријателство и тензии помеѓу групата на осомничениот и групата на жртвата?

Дали жртвата е член на малцинство кое е помалку бројно од групата на која ѝ припаѓа осомничениот, на местото каде што се случил настанот?

Дали жртвата била вклучена во активности на промовирање на нејзината група во време на случување на инцидентот?

Дали инцидентот се случил на датум од посебна важност за групата на жртвата или на сторителот?

- Организираните групи што шират омраза

Дали на местото на настанот биле оставени предмети или траги што укажуваат на тоа дека кривичното дело е резултат на екстремистичка организација или група?

Дали постојат докази дека таква група е активна во областа каде што се случил настанот (на пример, постери, графити и сл.)?

- Претходни дела/инциденти од омраза

Дали имало слични инциденти во таа област? Кои биле жртвите?

Дали жртвата примала вознемирувачка пошта, телефонски разговори или интернет-кореспонденција или била подложна на вербално малтретирање поради некоја нејзина заштитна карактеристика?

Дали жртвата била во близина на област што е позната по зголеменото присуство на нејзината група?

Значајно е да споменеме дека индикаторите за пристрасност немаат директна доказна вредност, туку само укажуваат на можниот мотив на сторителот. Поради тоа, потребно е тие дополнително да бидат истражени од страна на Министерството за внатрешни работи и јавното обвинителство. Ова значи дека доколку кој било од нас е жртва на дело од омраза, треба да ги запаметиме овие индикатори доколку се присутни и задолжително да ги споделиме со полициските службеници или јавниот обвинител кога ќе ја даваме нашата изјава при пријавувањето на настанот.

МЕХАНИЗМИ ЗА ЗАШТИТА

Доколку сте сведок или жртва на дело од омраза, тоа можете да го пријавите во најблиската полициска станица или, пак, да поднесете пријава во јавното обвинителство, кое треба да го истражи пријавениот настан и да донесе одлука дали ќе иницира судска постапка.

ПОВАЖНИ КОНТАКТИ

Народен правобранител на Република Македонија

Ул. „Македонија“, бр. 19, 1000, Скопје
Тел: (02) 3129 335; Факс: (02) 3129 359
Е-пошта: contact@ombudsman.mk

Народен правобранител на Република Македонија – канцеларија во Тетово

Ул. „Илинденска“, бр. 85, Тетово
Тел: 044/ 344 081
Е-пошта: contact@ombudsman.mk

Народен правобранител на Република Македонија – канцеларија во Куманово

Ул. „Трг Нова Југославија“, бр. 24, Куманово
Тел: 031/ 431 448
Е-пошта: contact@ombudsman.mk

Народен правобранител на Република Македонија – канцеларија во Штип

Ул. „Тошо Арсов“, 6б (зграда на „Кјуби Македонија“), Штип
Тел: 032/ 389 701
Е-пошта: contact@ombudsman.mk

Народен правобранител на Република Македонија – канцеларија во Кичево

Ул. „Булевар Ослободување“, 6б (зграда на „Кјуби Македонија“), Кичево
Тел: 045/ 228 586
Е-пошта: contact@ombudsman.mk

Народен правобранител на Република Македонија – канцеларија во Струмица

Ул. „Маршал Тито“, 6б (зграда на „Кјуби Македонија“), Струмица
Тел: 034/ 329 995
Е-пошта: contact@ombudsman.mk

Народен правобранител на Република Македонија – канцеларија во Битола

Ул. „Јане Сандански“, 6б (зграда на „Кјуби Македонија“), Битола
Тел: 047/ 242 310
Е-пошта: contact@ombudsman.mk

Комисија за заштита од дискриминација

Кеј „Димитар Влахов“, бб, зграда на МРТВ, 20 кат, 1000 Скопје

Тел: 02/3232 242

Е-пошта: contact@kzd.mk

Сектор за внатрешна контрола и професионални стандарди

Тел: +389 (2) 3117 222; Факс: (02) 3112 468

Е-пошта: kontakt@moi.gov.mk

Дирекција за заштита на личните податоци

Бул. „Гоце Делчев“, бр. 18, (зградата на Македонска радио-телевизија МРТВ – кат 14)

Поштенски фах: 417; 1000 Скопје

Тел: 02/3230 635; 02/3230 617; 02/3230 790; 02/3230 413; Факс: 02/230 635

Е-пошта: info@privacy.mk

Комисија за заштита на правото на слободен пристап до информации

Бул. „Гоце Делчев“, бр. 18, (зградата на Македонска радио-телевизија МРТВ – кат 14); 1000 Скопје

Тел/Факс: 02/3118 038; 02/3114 695

Е-пошта: komspi@komspi.mk

Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги

Палата „Панко Брашнар“, ул. „Македонија“, бр. 38, 1000 Скопје

Тел: 02/3103 400; Факс: (02) 3103 401

Е-пошта: contact@avmu.mk

Советот за етика во медиумите на Македонија

Бул. „Метрополит Теодосиј Гологанов“, бр. 54/2, 1000 Скопје

Тел: 02/3222 595

Е-пошта: info@semm.mk

ОВЛАСТЕНИ ЗДРУЖЕНИЈА ЗА ДАВАЊЕ НА БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ

Национален ромски центар – Куманово

Ул. Доне Божинов“, бр. 11/5, 1300 Куманово

Тел: 031/ 427 558

Е-пошта: info@nationalromacentrum.org

Македонско здружение на млади правници

Ул. „Златко Шнајдер“, бр. 4а-1/3, 1000 Скопје

Тел: 02/ 3220 870

Е-пошта: contact@myla.org.mk

Младински културен центар – Битола

Ул. „Цар Самоил“, бр. 29, Битола

Тел: 047/ 233 020

Е-пошта: [mkcibt@t-home.mk](mailto:mkcbt@t-home.mk)

ЕХО – Штип

Ул. „Борис Кидрич“, бр. 4, Штип

Тел: 032/ 384 143

Е-пошта: ed_hum_eho@yahoo.com

Избор – Струмица

Ул. „Херој Карпош“, бр. 16, Струмица

Тел: 070/ 390 549

Е-пошта: izborsr@gmail.com

Здружение за граѓанско општество 8-ми Септември

Ул. „Раде Кончар“, бр. 2, Скопје

Тел: 070/ 305 116

Е-пошта: <https://www.facebook.com/pages/8-ми-Септември-8-Shtatori/>

ДРУГИ ЗДРУЖЕНИЈА ШТО ОБЕЗБЕДУВААТ ПРАВНА ПОМОШ НА РАНЛИВИ ГРУПИ ГРАЃАНИ

Хелсиншки комитет за човекови права на Република Македонија

Ул. „Наум Наумовски-Борче“, бр. 83, 1000 Скопје

Тел: 02/ 3119 073; Факс: 02/ 3290 469

Е-пошта: helkom@mhc.org.mk

ЛГБТИ Центар за поддршка

Ул. „Наум Наумовски-Борче“, бр. 83, 1000 Скопје

Тел: 02/ 3256 174

Е-пошта: info@lgbti.mk

Х.Е.Р.А. – Асоцијација за здравствена едукација и истражување

Ул. „Дебарца“, бр. 56/4, 1000 Скопје

Тел: 02/ 3290 395

Е-пошта: hera@hera.org.mk

ХОПС – Опции за здрав живот

Ул. „Христо Смирненски“, бр. 48/1-6, 1000 Скопје

Тел: 02/ 3246 205

Е-пошта: hops@hops.org.mk

Коалиција „Сексуални и здравствени права на маргинализирани заедници“

Бул. „Климент Охридски“, бр. 66 1/3, 1000 Скопје

Тел: 02/ 3214 269

Е-пошта: irena.cvetkovik@gmail.com

Коалиција Сите за правично судење

Ул. „Македонија“, бр. 11/2-10, 1000, Скопје

Тел: 02/ 6139 874

Е-пошта: contact@all4fairtrials.org.mk

Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените – ЕСЕ

Ул. „Максим Горки“ бр. 20/1-4, 1000, Скопје

Тел: 02/ 3298 295

Е-пошта: esem@esem.org.mk

Здружение за поддршка на маргинализирани работници СТАР-СТАР

Ул. „Никола Карев“, бр. 9/3-17, 1000 Скопје

Тел: 02/ 3232 411

Е-пошта: star.contact@yahoo.com

Национална мрежа против насилство врз жени и семејно насилство

Ул. „Божидар Аџија“, бр. 1/1-6, 1000 Скопје

Тел: 02/ 2772 400

Е-пошта: coordinator@glasprotivnasilstvo.org.mk

Национална мрежа за борба против хомофобија и трансфобија

Тел: 02/ 3214 269; 078/ 200 675

Е-пошта: info@lgbtimreza.org

При изработка на оваа брошура беа користени и следните интернет-страници:

www.ombudsman.mk

www.pristapdopravda.mk